

Dömök Csilla

A népcsoportok és nyelvi kisebbségek államon belüli védelme a mai Európában

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Német Nyelvű Irodalmak Tanszékének munkatársa a népcsoportok és nyelvi kisebbségek államon belüli védelmének sokszínűségét tekinti át a mai Európában.

Népcsoportok és nyelvi kisebbségek nem ugyanazon fogalmak, sem a nemzetközi-leg általánosan elterjedt terminológia szerint, sem az olyan államok rendelkezései szerint, amelyekben népcsoportok – *ethnies*, nemzetiségek – és/vagy nyelvi kisebbségek élnek. Míg a nyelvi kisebbség fogalmát könnyen definiálhatjuk, a „népcsoport” meghatározása vonatkozásában lényegesen nehezebb eljárni, mivel elsőként a jogi kategóriákkal nehezen megközelíthető „nép” fogalmát kell tisztázni etnikai vonatkozásában. Előfordulhat, hogy az állami törvényhozás, továbbá az állam vezető rétegének szóhasználata mellőzi a nyelvi kisebbség kifejezést, mint Svájcban és Finnországban, valójában azonban például a szárazföldön – vagyis nem az Åland-szigeteken – élő finnországi svédek ugyanúgy nyelvi kisebbséget képeznek, mint a Tessinben és Graubündenben élő olaszok. Ezen nem változtat semmit, hogy ők együttal népcsoportot (nemzetiség) alkotnak.

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

Bizonyos esetekben azonban a nyelvcsoporthoz tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

egy ehhez tartozó népcsoportot tartozni (az úgynevezett vendek Karintiában).

A nép egy származási közösség (nemzedéki képződmény), amelynek esetében ehhez a természetszerű elemhez még a szellemi célközösség eleme is társul. A népcsoport egy teljes nép része, amely egy másik nép vagy több más nép által vezetett államban él, tehát egy szám szerinti vagy működésében is más etnikumú többséggel szemben kell fenntartania magát és helyzetét, ha nem akar korlátozva lenni és megszűnni. A népcsoport tehát egy „múlttal rendelkező”, élő, működő közösség, amelyet az jellemez, hogy tagjai egymással kötelekben élnek, közös hazájuk van, a csoport tagjai betagozódnak a nemzedékek rendjébe, azonban nem népük saját államában élnek, hanem egy másik etnikum által vezetett és determinált államban. Amennyiben ez az etnikai közösség nem oszlik el több államra, hanem kisebbségekben csak egyetlen államban él, akkor szintén a „népcsoport” kifejezést használjuk rá, ugyanakkor, ha több ilyen nép él egy államban, többnyire többnemzetiségű államban (nemzetiségi állam, többetnikumú állam) beszélünk.

Az Osztrák–Magyar Monarchiától kezdve azonosíthatjuk a „népcsoportot” a „nemzetiséggel”. A népcsoportnak és nyelvi kisebbségnek egyaránt specifikus érdeke – és a mai felfogás szerint emberi

joga is – népi tudatának, vagyis a csoportként és különálló közösségként való fennmaradását és érvényesülést biztosító jogainak védelme, valamint nyelvének hátrányos meg nem különböztetése (nyelvi kisebbségek).

Az államon belüli népcsoportvédelem lehetőségei

A népcsoportok védelme, továbbá a saját kisebbségi nyelv használatának védelme is eddig inkább államon belül fejlődött ki, mivel – a különböző nemzetközi szerződésektől eltekintve – nincsenek egyetemes népcsoportjogi normák a népcsoportok (nemzetiségek) és nyelvi kisebbségek védelmére, bármennyire is törekszenek erre.

Nem szabad azonban megfeledkezni azokról a törekvésekről, amelyek a kisebbségvédelem nemzetközi jogi rögzítése érdekében történtek. Az államon belüli népcsoportvédelem éppen ezért államonként, de a népcsoportok tekintetében is eltérő kellett, hogy legyen. Amit az egyik népcsoport fennmaradása miatt elengedhetetlennek vél, kibontakozása, érvényesülése szempontjából szükségesnek vagy kívánatosnak tart, az a másik népcsoport számára gyakran nem játszik szerepet. Így néhány, főként szórvány népcsoport és a többségi nép által bizonyos mértékig nem létezőnek tekintett népcsoport nagyobb súlyt fektet a topográfiai feliratokra, különösen az utcajelölések tekintetében, a többségi nép nyelvén, illetve az államnyelven ugyanúgy, mint a népcsoport nyelvén. Klasszikus példái ennek a karintiai szlovének, a burgenlandi horvátok, az Udine tartományban és a Goriza/Gorica/Görz tartományban élő szlovének, valamint a szlovéniai és horvátországi olaszok követelései. Más népcsoportok ezzel kapcsolatban

nem támasztanak követeléseket, és nem érzik magukat diszkriminálva a kétnyelvű helységtáblák vagy más kétnyelvű feliratok hiánya miatt, mint például a Dél-Schleswigben élő dánok. Vannak népcsoportok, főként zártan élő nemzetiségek, amelyek csak akkor fogadják el az iskolajogot, ha az a saját nyelvükön történő oktatási nyelvet is akceptálja, az állami nyelv mellőzésével, amelyet csak idegen nyelvként taníthatnak, ahogy a dél-tiroliaknál is megfigyelhető, míg mások ragaszkodnak a nyelvterület-elvhez, amely úgy a helységtáblák, mint az iskolajog esetében is minden más nyelvet kizár a népcsoport, illetve nemzetiség nyelvét kivéve, mint például Svájcban.

Ennek megfelelően az államon belüli népcsoportvédelem kialakítására számos lehetőség adott, míg a nemzetközi kisebbségvédelem csak egy (nemzetközi) minimum standardot jelenthet, amelyet minden államnak be kell tartania, amelynek felségterületén népcsoportok vagy teljes népek mint kisebbségi nemzetiségek élnek vagy telepedtek meg. Más kérdés az, hogy sok állam, nemcsak más kontinenseken, hanem Európán belül sem tartja magát egy ilyen egyértelműen kirajzolódó minimumstandardhoz. Sok állam az olyan általánosan elismert népjogi szabályokhoz sem tartja magát, mint az államok szuverenitása, a diplomaták sérthetatlensége és a *pacta sunt servanda* normája.

Ha megvizsgáljuk, a következő fő lehetőségek adódnak az államon belüli népcsoportvédelemben.

Föderalizmus

Ennek témájával nagyon sok szerző foglalkozik egyre behatódiban, melynek során a föderalizmus helyeslése mint az állam részéről alkalmazandó strukturális elem kü-

lönösen a szubszidiaritás-elmélet szempontjából történik, ami természeténél fogva nem etnikai jellegű. Feltűnik, hogy az európai föderalizmusról szóló számos műben szinte alig található valami a „föderalizmus és népcsoport” vonatkozásban, holott az etnikai föderalizmus a tulajdonképpeni orvosság a szélsőséges nemzeti gondolatokkal és az azokkal való – az egységállam részéről az (etnikai értelemben vett) „államnemzet” javára történő – visszaélésével szemben.

Ennek változata a regionalizmus, amely korrelatív viszonyban áll a föderalizmussal, de könnyebben megvalósítható, mert a regionalizációt még az egységállamok sem utasítják el már eleve, és többnyire nem tekintik az állami egységet veszélyeztető elemnek. Semmi kétség afelől, hogy a külön alapszabállyal rendelkező régiók, amelyeknek elsősorban az etnikai föderalizmus javát kell szolgálniuk és azt is szolgálják, valódi népcsoportvédelmet képvi-

Az olasz alkotmánybíróság 1976. február 19-i 26. és 34. számú ítélete. Az elsővel nem adtak helyt Bozen provincia alkotmányossági keresetének, amelyet a lövészegytelek betiltása miatt nyújtottak be, mondván, hogy ezek a szervezetek militarista jellegűek. Az ítélet csupán azt mondta ki, hogy a „lövészek” dél-tiroli hagyományát (*triatori tiroles*) és történelmi, kulturális és tradicionális örökségét nem szabad ápolniuk és hagyományos képviselőket sem viselhetik, amennyiben egyenruhát hordanak. A második ítéletben tulajdonképpen azzal az indokkal utasították el Bozen provinciának a dél-tiroli népcsoportot (főként az Autonóm Dél-Tiroli Szakszervezeti Szövetséget) ért különböző hátrányokat sérelmező alkotmányossági keresetét, miszerint az autonómiát abból a szempontból kell vizsgálni, hogy a német kisebbség esetében csak egy csekély számú szórványkisebbségről van szó (*minoranza linguistica relativamente dispersa e di ridotte dimensioni*), melynek védelme a nyelvi-kulturális vonatkozásokra kell, hogy korlátozódjon.

selnek. A szövetségi állam, de a kimondottan föderális jellegű decentralizált egységállam is, mint a régi Ausztria (a Habsburg-birodalom nyugati része), vagy a mai Olaszország is nagymértékben alkalmazhatók lehetnek arra, hogy a népcsoportok (nemzetiségek) fennmaradásának és érvényesülésének védelmét biztosítsák. Ha ugyanis a tagállamok (tartományok, provinciák, kantonok) jelentős törvényhozási és végrehajtási kompetenciával rendelkeznek, és lényegében a népcsoport letelepedési területével egybeesnek, minden bizonnyal jellemzően egy etnikumúak. Ez vonatkozik néhány svájci kantonra.

Az is lehet azonban, hogy a szövetségi államban vagy a szövetségi állam egy tagállamában a többségben lévő nép az etnikai kisebbségi csoportra kényszeríti az akaratát. Ez többnyire (sajnos) alkotmányos rendelkezések keretein belül történik, amelyek önmagukban liberális-demokratikus jellegűek, mivel ott etnikai szempontból determinált, vagyis egymással össze nem hasonlítható csoportokat vetnek alá egy szám szerinti összehasonlításnak. Ennek következményeként a számszerűleg kisebb csoport permanens kisebbségi státusba redukálódik, azaz egy látszólagos jogállami formában tartós és teljes tudatvesztésre van ítélve.

Ezt a problémát az olasz alkotmánybíróság két ítéletén keresztül lehet jól tanulmányozni, de van egyébként éppen elég példa: Ausztriában Karintia tartomány és valamivel csekélyebb mértékben Burgenland tartomány, Svájcban Bern kanton és szintén enyhébb mértékben Fribourg kanton. A szövetségi állam és decentralizált egységállam megjelenési formájában megvalósuló föderalizmus hatékonyan biztosíthatja az államon belül a népcsoportok fennmaradását és kibontakozását, de nem feltétlenül kell ezt biztosítania.

Autonómia

Lehetséges, hogy a szövetségi állam formájában megnyilvánuló föderalizmust és az autonómiát, illetve a népcsoportok (nemzeti kisebbségek) autonómiáját biztosító rendelkezéseket a visszatartott, extrém formát öltő önrendelkezési jog pótszerének (területátvétel, illetve a szuverenitás megszerzése) tekintik és annak tekintették a múltban. Az önrendelkezésről és kisebbségvédelemről szóló rendelkezéseket tartalmazó helsinki záródokumentum óta el kell fogadni, hogy Európában az önrendelkezési jog nem vagy csak kivételes esetekben lehet a népek szegregációhoz való joga. Korábban ennek kapcsán szinte csak „nemzeti autonómiáról” beszéltek, és az etnikai autonómiát értették rajta, de az egyszerűség kedvéért, az ENSZ terminológiájából kiindulva még ma is ezt a kifejezést használják, mert a „nemzeti” ebben az összefüggésben egyenértékű az „etnikával”, mint ezt a nemzetközi menekültjogban megfigyelhetjük.

A nemzeti autonómia fogalma is nehezen határolható el. (Egyéb autonóm jogi szervezetekről, mint például a szakmai kamarákról, itt nem ejthetünk szót.) Hagyományos értelemben területi és személyi nemzeti autonómiát különböztetünk meg. Ott, ahol csak vagy szinte majdnem csak egy népcsoport, illetve nép tagjai által lakott, zárt és önkormányzásra képes területről van szó, a népcsoport számára a területi autonómia formájában megvalósuló nemzeti autonómia a legkedvezőbb, függetlenül attól, hogy a terület az állam belső területén vagy annak határán fekszik. Európában nagy számban találhatunk jó példát ilyenfajta szabályozásra: például az Aland-szigetek autonómiáját (nemzetközi jogi biztosítékokkal) vagy a feröeriek autonómiáját a dán államszövetségben. Kér-

déses annak megítélése, hogy a területi autonómiát – mint Bozen provincia vagy az Aosta-völgy és Szardínia autonómiáját – ebben az értelemben valós nemzeti autonómiának tekinthetjük-e, mivel ezeken a területeken jellemzően jelentős szubminoritások élnek („kisebbség a kisebbségben”), amelyek az államot vezető többségi néphez tartoznak.

Szubminoritásról beszélünk azonban akkor is, ha – mint például az Aosta-völgy régióban – az autonóm régióban többségben lévő nép, illetve népcsoport földjén még kisebb, nem az államot vezető néphez tartozó, mégis őshonos népcsoportok élnek. Ez a probléma nagyon összetett, mert a szubminoritás többnyire eredetileg egyáltalán nem volt honos a kérdéses népcsoport területén (a származási hazára való jog értelmében), hanem általában az állam részéről vagy társadalompolitikailag („etnopolitikai nyomásövezet”) mesterségesen végrehajtott *Unterwanderung*, azaz betelepítés, benépesítés révén kerültek oda.

Így ma Dél-Tirol (a mai Bozen provincia) az 1918-as etnikai népességállomány alapján szintiszta németekből állna, az olaszokat mesterségesen telepítették oda. Dél-Karintia néhány kisebb városa, valamint a kastélyok és várak kivételével tisztán szlovén lenne, ha körülbelül 1900, de főként 1918 óta egészen máig nem történt volna meg egy nem hivatalos, társadalompolitikai értelemben azonban célzott betelepítés (bevándorlás). Elzász – néhány hely kivételével a Vogézekben és Bázeltől északra – még máig is tisztán elzász-német terület lenne, ha a *France de l'intérieur* és újfent a Maghreb-térségből érkező emberek átvételén keresztül nem indult volna be az a folyamat, melynek során az elzászi német lakosság aránya jelentős mértékben csökkent.

Mivel a nemzetközi jog szempontjából vitatott, hogy az (egy- vagy háromgenerációs) más etnikumú bevándorlók mikor támaszthatnak jogot az (új) hazára, és mikor tehetnek szert az ott-tartózkodásra, és ehhez még társul az emberjogi problematika is (hogy ugyanis megengedett-e vagy esetleg követelhető-e emberjogi szempontok alapján azon bevándorlók elűzése vagy visszatelepítése, akik nemzetközi jogi szempontból illegálisan jöttek az országba, vagy ez az emberi jogok megsértése?), a legtöbb esetben még az önmagában véve ideális és kívánatos területi nemzeti autonómia – mint a népcsoportproblémák méltányos államon belüli megoldása – is kudarcot vallott. A Feröer-szigetek, az Aland-szigetek és Grönland mintapéldaként kivételnek számítanak.

Ezzel szemben a személyi nemzeti autonómia ideális megoldás lehet az államon belüli népcsoportjogra, amely egy népcsoport tényleges fennmaradását biztosítja. Klasszikus példát szolgáltat erre a volt Ausztria (a Habsburg-birodalom nyugati része), amikor Morvaországban a morva kiegyezés révén német és cseh autonóm szervezeteket létesítettek, megfelelő nemzeti választási kúriákkal a tartományi parlamentben, ami ennek hatására 1910-ben Bukovinában is hasonlóan átütő sikerrel folytatódott, jóllehet a nemzetiségek sokkal nagyobb száma miatt ott ez nehezebb volt. Ugyanez a tartományi törvény – a lengyelek és a rutének között – és Galíciában 1914-ben, a kitörő világháború miatt már nem léphetett életbe. A többi kezdeményezés (Tirol és Csehország) jelentéktelen volt.

Az autonómia e formájával kapcsolatos múltbéli tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy ez mindenképpen értelmes megoldási lehetőséget jelenthet, főként azért, mert ebben az esetben nem egy zárt területről van szó, így nem az a kérdés, hogy a

népcsoporthoz tartozók létszáma mekkora, s mivel a területért folytatott harc sem nyom latba, így a népcsoporthoz való tartozás vállalásának firtatása is tárgytalanná válik.

Az autonómiának ugyanakkor többféle változata létezhet. Nem törvényszerű, hogy mindig a teljes körű autonómia jöhet csak számításba, amely a törvényhozás és igazgatás (végrehajtás) valamennyi, a népcsoportok számára fontos területét öleli fel. A részterületekre vonatkozó autonómia éppenséggel elegendő – ha a népcsoport legitimált képviselőin keresztül vagy népszavazás útján tart igényt erre. Ez természetesen többnyire nem jelenti a törvényhozási autonómiát, mivel ebben az esetben hiányzik a törvényhozó szerv, legyen az demokratikusan választott vagy autoriter módon kinevezett, vagy akár reprezentatív megbízott szerv, hanem inkább közigazgatási – főként iskolai – autonómiát takar. Amennyiben a népcsoportnak jogában áll, hogy például a magukat népcsoporthoz tartozónak vallókból álló szülői tanácsok révén kisebbségi iskolákat tartsanak fenn és igazgassanak, amelyek számukra megfelelő tantervvel működnek, és főként kisebbségi nyelven mint fő oktatási nyelven tanítanak valamennyi kötelező iskolai fokozaton (teszik ezt mindenesetre állami költségeken), ez a fajta nemzeti autonómia példaértékű lenne. Az autonómia formái tehát többfélék lehetnek.

Támogató nemzetiségi jog

A legtöbb európai liberális demokráciát képviselő államban élő népcsoportoknak se föderális intézményei, se – bármely formájú – autonómiája nincsen. Még ahol vannak is látszólag etnikai jellegű autonóm régiók, mint Olaszországban, az alkotmányi és joggyakorlat más. Tipikus példa er-

re Friuli–Venezia–Giulia régió, ahol az olaszok gyakorlatilag egyedül hoznak döntéseket, úgy a szlovén népcsoportról és etnikai sorsukról, mint a friuliakról, akik olasz nézet szerint nem számítanak népcsoportnak (*gruppo etnico, minoranza nazionale*), hanem csak nyelvi, pontosabban tájnyelvi közösségnek. Az ebben a régióban élő szlovének javára benyújtott számos törvénytervezetnek, amelyeket a szlovén népcsoport szervezetei és a hozzájuk közel álló politikai pártok ismételtlen kidolgoztak, eddig semmilyen tényleges hatása nem volt. Az európai népcsoportokat ugyanakkor mindenképpen lehet támogatni államon belüli törvényekkel, és egyéb jogi normákon keresztül az érvényesülését biztosítani, ha a formális egyenlőséget felváltja a materiális egyenlőség, ami tulajdonképpen „egyenlőtlenséget” jelent a népcsoport javára. Egy ilyenfajta egyenlőtlenség, amely bizonyos értelemben mégiscsak egyenlőség, nélkülözhetetlen az etnikai államterület elvét képviselő államokban.

Döntő szerepe tehát a népcsoportok támogatását szolgáló államon belüli törvényeknek, valamint elsősorban a gazdasági és társadalmi életben biztosított materiális egyenlőségnek van. Sokszor még mindig figyelmen kívül hagyják, hogy a népcsoportvédelem nem csupán jogi védelmet takar – amely számos esetben csak papíron létezik –, és hogy a szociális és gazdasági védelmi intézkedések sokkal inkább előtérbe kerülnek.

Az 1976-ban elfogadott osztrák népcsoporttörvényről igencsak megoszlottak a vélemények. Bizonyos, hogy a törvény legalább elméleti kísérletet tett arra, amit eddig sehol sem tettek (kivéve az 1954-es londoni Trieszt-memorandumban, s ebből részleteket az 1975-ös osimói olasz–jugoszláv szerződésbe átvéve), hogy a nép-

Azon okok, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy a karintiai szlovén népcsoportok képviselői alapvetően elutasítsák az osztrák népcsoporttörvényt, megtalálhatók például az osztrák alkotmánybíróság 1977. június 14-i ítéletében (G 29/76-8, V 33/76). A panasztevő, Dr. Maria Rebering, a tisztán szlovéniai Gonowetz helységből, amely Bleiburg mellett található Karintiában, az „anyanyelv” szó törlését kérvényezte a népszámlálási törvény kiegészítésében (BGBl. Nr. 398/76), és az anyanyelv titkos felmérésének elrendeléséről szóló 1976. október 5-i kormányrendelet (BGBl. Nr. 542) törvényellenessé tételét indítványozta, és előadta, hogy egy osztrák állampolgár a népcsoporttörvényben megnevezett népcsoportok egyikéhez tartozhat, anélkül, hogy az anyanyelv alapján is ehhez a csoporthoz tartozna. Ő maga német anyanyelvű, ennek ellenére szlovén identitású, és a szlovén népcsoporthoz tartozónak érzi magát. (Ez Karintiában mindazonáltal lehetséges, mivel a Harmadik Birodalom ideje alatt a szlovén nyelv használata még a családon belül is tilos volt.) A panasztevő tisztán szlovén szülőktől származik, akik azonban a fent említett okok miatt vele gyerekkorától fogva csak németül beszéltek; ő azonban ezt a körülményt figyelmen kívül hagyva szlovénnek akar számítani.

Az alkotmánybíróság ebben az ügyben úgy ítélkezett, hogy Ausztriában senkit sem akadályoznak meg abban, hogy egy adott – jelen esetben szlovén – népcsoportoz tartozónak vallja magát; megfordítva azonban senki nem követelheti vissza magának a jogot, hogy a szlovén néphez tartozzon. Mivel a panasztevő anyanyelve szerint nem szlovén, nem kérheti annak megállapítását sem, hogy hovatarozása alapján a szlovén népcsoportoz tartozzon. Az alkotmánybíróság tehát abból indult ki, hogy a népszámlálási törvény kiegészítése az anyanyelvet mint megdönthetetlen jogi vélelmet (*praesumito iuris et de iure*) állította fel az adott népcsoportoz tartozás kapcsán, és hogy a jogi vélelem megelőzi az illető individuális bevallását. Ezáltal az ítélet a szociálpszichológia és a népcsoportok és nyelvi kisebbségek jogainak alapvető kérdéseit is érinti.

csoportokat fenntartsa és pénzügyileg támogassa. Főként az a rendelkezése fontos (1. cikkely), mely szerint tiszteletben kell tartani a népcsoportok nyelvét, kultúráját

és identitását. Ehhez a törvényhez hozzárendeltek bizonyos végrehajtási rendelkezéseket is (népcsoporttanácsok létesítése), amelyekből még további támogatási intézkedéseket lehet levezetni. A népcsoporttörvényt azonban, mivel főleg a két-nyelvű helységtáblák tekintetében egyértelműen kisebbségellenes álláspontot képviselt, valamint a szlovén nyelv bíróságán és hivatalban történő használatát a német mellett – ami nagyon fontos, ha népcsoportvédelelről van szó – egy végrehajtási rendeletben csak korlátozva hagyták jóvá, a karintiai szlovén népcsoport és a burgenlandi horvátok is alapvetően elutasították.

A támogató nemzetiségi jog normái sokfélék lehetnek. Nem feltétlenül kell normának lenniük, mint azt az Észak-Schleswigben élő németekkel való bánásmód és a Dél-Schleswigben élő dánokkal szembeni eljárás is bizonyítja, ahol a két népcsoport elsősorban gazdaság- és társadalompolitikai támogatása szinte bárminemű norma nélkül, az úgynevezett reciprok nemzetiségi jog keretén belül, a kieli német–dán nyilatkozat alapján bizonyos mértékig formához nem kötött módon valósul meg.

Az *interethnic relations* kifejezés, hogy Emerich Francis alapvető művének címét idézzem, nem merül ki jogi fogalmakban. A jövőben főként az államon belüli népcsoportjognak valószínűleg sokkal inkább tekintetbe kellene vennie a szociológiai, etnopszichológiai és társadalmi-gazdasági adottságokat is, és ezáltal alapelveket és normákat is el kell ismernie (a katolikus természetjog és az evangélikus krisztológia szellemében). Téves lenne azonban, ha a támogató nemzetiségi jogot csak a liberális demokráciának tulajdonítanánk. A támogató nemzetiségi jog mindenestre nem az állam- és kormányformától függ.

A nyelvi kisebbségek államon belüli védelmének lehetőségei és formái

A „népcsoport” és a „nyelvi kisebbség” között jelentős különbség van, mert nem minden nyelvi kisebbség egyúttal népcsoport is, vagy nem kell annak lennie, ugyanakkor nem minden népcsoport mint egész beszéli a saját nyelvét, ezen felül a nyelvi kisebbségekhez tartoznak rendszerint a bevándorló csoportok, főként a külföldi munkaerő vagy a nemzetközi szervezetek hivatalnokai és tisztviselői, mint például az Európai Közösségé Luxemburgban és Brüsszelben. Egy tisztán nyelvi kisebbség semmilyen formában sem akar igényt tartani vagy nem igényelheti a területi vagy jogalanyként járó személyi autonómiát. Mivel azonban a nyelvi kisebbségből nem ritkán néhány generáció múltán népcsoport lesz (lásd Ruhr-vidéki lengyelek), vagy az úgynevezett történelem-nélküliségbe történő visszaesés után újra népcsoport lesz, mint ezt az Udine provinciában élő szlovéneknél láthatjuk, a valódi nyelvi kisebbségek számára – Heinz Kloss értelmezése szerint – már etnopolitikai megfontolásokból is lehetővé kell tenni legalább nyelvük megőrzését, hiszen Európa számára a soknyelvűség mindenképpen a sokszínű kulturális gazdagság kifejezése is egyúttal.

Ennek nem mond ellent, hogy bizonyos világnyelvek bizonyos területeken a hatékonyabb és könnyebb megértést szolgálják, az angol például a repülés területén mint munkanyelv, a francia mint diplomatanyelv, az angol mint computernyelv, vagy az esperantó mint egyetemes kommunikációs segédeszköz. A latin is ilyen egyetemes nyelv volt egészen a 19. századig, valamint a katolikus-egyházi területen a közelmúltig.

Sajnos tény, hogy Európában a nyelvi sokszínűség egyre csökken, és számos nyelv az utóbbi évtizedekben már eltűnt vagy éppen eltűnőben van. Annál is inkább törekedni kell arra, hogy a még meglévő nyelvek, amelyeket saját területükön kívül alig ismernek, bár százezrek vagy még annál is többen beszélnek, ne tűnjenek el Európa nyelvi térképéről. Egy kihalt nyelvet már aligha lehet újraéleszteni. A nyelvi kisebbségek védelmére államon belül tehát számos lehetőség adott, anélkül, hogy ez ugyanakkor messzemenő népcsoportvédelmet is igényelne. Lássunk néhány lehetőséget ezek közül!

A nyelvtérületiség elve

Heinz Kloss nevezte el így, amellyel érdemben járult hozzá a nyelvpolitikához. Ez egyetlen nyelv valamennyi közéleti területen történő érvényesítésének jogi garantálása, beleértve az iskolai nyelvi jogot is valamennyi egyéb nyelv kizárása mellett. Azokon a területeken, ahol az ott kizárólagosan élő népcsoport egyúttal nyelvi közösség is, ez a kisebbségi nyelv (Svájc, Belgium) megőrzésére szolgál. Jelentős hátránya azonban az, hogy a más nyelvű bevándorlók szinte szükségszerűen áldozataul esnek a nyelvi átállásnak (*Umsprachung*), és ezáltal nyelvi, illetve etnikai identitásukat is elveszítik. Éppen az etnikai identifikáció fejezi ki ugyanakkor a kulturális sokféleség szimbólumát.

Az államnyelv mellett jóváhagyott kisebbségi nyelv

Ebben az összefüggésben többnyire a bírósági és közigazgatási nyelvhasználat problematikájáról van szó. A nyelvi kisebbségek által lakott területeken általában engedélyezik a beadványok, keresetek, szó-

beli előadások stb. saját nyelvükön történő intézését is azok számára, akik a kisebbséghez tartozónak vallják magukat; vagy anélkül, hogy a számukat hivatalosan megállapítanák (mint például Graubünden kantonban a rétorománok esetében), vagy úgy, hogy ezt a szabályozást a kisebbséghez tartozók bizonyos százalékos arányának meglétéhez kötik.

A kisebbségi nyelv használatának engedélyezése a privát életben

Ez a szabályozás már önmagában véve kisebbségellenes, ha a kisebbség vagy az ahhoz tartozó személyek nyelvi jogait egyébként nem ismerik el. A kisebbségi nyelv privát életben való használata ugyanis már csak a nemzetközi minimumstandardból is adódik (Emberi Jogok Általános Nyilatkozata 1948, Európai Emberi Jogi Egyezmény, Emberi jogi Világegyezmények 1966, Helsinki-záróokmány 1975), és ma már csaknem egyfajta magától értetődő dolgot jelent. A nemzeti államok mindenesetre folyvást megpróbálták a kisebbségi nyelvek használatát még a privát életben is megakadályozni és büntetni. A kisebbségi nyelv engedélyezése a privát életben, beleértve annak engedélyezését is – ami sok államban tiltott volt –, hogy a vezetéknev a kisebbségi nyelvből származhatott, segítség lehet a kisebbségi nyelv mint beszélt nyelv (ritkán írott nyelvként is történő) megőrzésében, s különösképpen a nyelvjárás megőrzésében, amelyből az irodalmi nyelv (írott nyelv) rendszerint megújul és megfiatalodik.

Teljes kétnyelvűség

A hivatalos élet valamennyi területén megvalósuló teljes kétnyelvűség vagy az ese-

tek függvényében akár a többnyelvűség is, mint számos irodalmi példán keresztül látható, hozzájárulhat a nyelvi kisebbségek fennmaradásához (ír Köztársaság, a szorb terület stb.).

Még egyszer meg kell említenünk, hogy a népcsoportok védelmét szolgáló jogok általában a nyelvi kisebbségek javára szolgálnak. Ezek megjelenési formái azonban, mint láthattuk, rendkívül sokfélék. ■

Irodalom

- Décsy Gyula: *Die linguistische Struktur Europas*. Wiesbaden, 1973, Otto Harrassowitz.
- Buy, F. H. E.: Einige Gedanken über Probleme bei der Interpretation des Minderheitenbegriffes. In Theodor Veiter (Hrsg.): *Volksgruppen und Minderheiten*. (Ünnepi kiadás Theodor Veiter számára.) Kiel – München, 1977, ASJA.
- Einspieler, Valentin: *Verhandlungen über die der slowenischen Minderheit angebotene Kulturautonomie 1925–1930*. Klagenfurt, 1976, Eigenverlag.
- Ersterbauer, Fried: *Kriterien föderativer und konföderativer Systeme*. Wien, 1976, Braumüller.
- Siegrist, Ulrich K.: *Die schweizerische Verfassungsordnung als Grundlage und Schranke der interkantonalen kooperativen Föderalismus*. Zürich, 1976, Schulthess Polygraphischer Verlag.
- Fink, Troels: *Geschichte des schleswegischen Grenzlandes*. Kopenhagen, 1958, Munksgaard.
- Haarmann, Harald (Hrsg.): *Der politische und soziale Status der Sprachen in den Staaten der Europäischen Gemeinschaft*. Hamburg, 1976, Europa-Kolleg.
- Haarmann, Harald: *Soziologie der kleinen Sprachen Europas*. Hamburg, 1973, Helmut Buske.
- Kloss, Heinz: *Formen der Schulverwaltung in der Schweiz*. Zürich, 1964, Polygraphischer Verlag.
- Kloss, Heinz: *Grundfragen der Ethnopolitik im 20. Jahrhundert*. Wien, 1969, Braumüller.
- Korkisch, Friedrich: Der autonome Verband ethnischer Gruppen. In Theodor Veiter (Hrsg.): *System eines internationalen Volksgruppenrechts*. Wien, 1972, Braumüller.
- Müller, Ivan – Kornfeind, Alfons: Die Rechtstellung der Kroaten im Burgenland. HKD-Dokument 151/1976/Dr. M.) 1976.
- Raschhofer, Hermann: *Selbstbestimmungsrecht und Völkerbund*. Köln, 1969, Verlag Wissenschaft und Politik.
- Schall, Paul: *Elsaß, gestern, heute und morgen?* Filderstadt-Bernhausen, 1976, Erwin von Steinbach-Stiftung.
- Schießleder, Wilhelm: *Die Rechte der Nationalitäten in Österreich und Ungarn*. Salzburg, 1974.
- Veiter, Theodor: *Die Autonomie der Färöer*. Stuttgart, 1959.
- Veiter, Theodor: Die Italiener in Jugoslawien. In Starka, Manfred (Hrsg.): *Handbuch der Europäischen Volksgruppen*. Wien, 1970, Braumüller.
- Veiter, Theodor: Doppelsprachige Orts- und Straßentafeln in Europa. „*Europa Ethnica*“, Wien, 1973.
- Veiter, Theodor: *Nationalitätenkonflikt und Volksgruppenrecht im 20. Jahrhundert*. München, Bayrische Landeszentrale f. politische Bildungsarbeit – Wien, Braumüller, 1977.
- Veiter, Theodor: Terminologisch-semantische Beiträge zur Flüchtlingsforschung. *Österreichische Juristen-Zeitung*, Wien, 1977. H 11.
- Veiter, Theodor: Volksgruppenrecht und Volksgruppenproblematik in Österreich. *Der Donauraum*, Wien, 1976. H 1-2.